

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUVPI ÉS A GULAG TÁBOROKBAN

MALENKIJ ROBOTRA MOZGÓSÍTOTT SVÁB-NÉMETEK, ILLETVE
MAGYAR GYÖKERŰ NŐK, A SZOVJETUNIÓ ÁLLAMI VÉDELMI
BIZOTTSÁGÁNAK 1944. DECEMBER 16-I 7161. SZ. HATÁROZATA ALAPJÁN
(1944-1945)

III. FEJEZET

Az újabb, csakis a német nőkre, valamint a férfiakra vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vastos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A második világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat. Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

1.) MOZGÓSÍTÁS JÓVÁTÉTELI KÉNYSZERMUNKÁRA

Az SZSZKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKSZ hátországi régióiban végzendő kényszermunkára kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta „a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét”.

December 16-án **Lavrentyij Pavlovics Berija**, a sztálini terror egyik főhőhéra, az egyik legkegyetlenebb szovjet vezető benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország elfoglalt területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek)

internálását szabályozó rendelet¹ tervezetét. Idézet a kivonatból: „*Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközben őrzésének biztosítását.*

Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérműt, ágyneműt, edényt és élelmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot. Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátdorszáparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, a Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – **Apollonov**, **Gorbatyuk** és **Szladkevics** tábornok – kétnaponta jelentést küldtek **Berijának**. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: „... 1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és **a 18–30 év közötti munkaképes német nőket.**”

¹ 307. sz. (TSU./ 515.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek jóvátételi munkára, köznyelven „malenkij robotra” (kis munkára) hurcolását Kárpátalján is központi katonai döntések alapján szervezték meg. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai feletteseit megelőzve rendelettervezetben² (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. **Kacnelson** és **Fagyevjev** NKVD-vezérezredeseket például arra, hogy *Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár* városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolvai 2. sz. SZPP lágert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezték el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendelet **Petrov** hadseregtábornok, **Mehlisz** vezérezredes és **Korzsenyevics** altábornagy, törzsparancsnok írta alá.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább **Ivan Turjanica** jeleskedett. A Zakarpathszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban³ (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a **18-30 év körüli nőkre** vonatkozott, mivel a 17-45 évkorú férfiakat 1944. november 18-tól a 4. Ukrán Front katonai Tanácsa által kiadott 0036-os rendelet alapján már a szolvai hadifogolygyűjtő lágerbe elhurcolták.

1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokot a Nova Horlivka melletti (Donbász) szénkombinátba vitték rabszolgamunkára.

² 270. sz. (TSU./ 455-456.) ügyirat.

³ 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1.- Д. 243. Л.19.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek – ruszinnak, szlováknak – írtatták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást⁴ *Levitin* ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

16. táblázat

Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

N ^o	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségűek	Férfiak: 16-30 év	Férfiak: 30-40 év	Férfiak: 40-50 év	Nők: 16-30 év	Nők: 30-40 év	Nők: 40-50 év	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Huszi	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
	Összesen:	170	2 375	196	116	115	317	208	166	842	415

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredes, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett 170; 2 376 helyett 2 375; 843 helyett 842 a helyes adat.

⁴ 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

Fagyjev december 5-i, *Apollonov* vezérezredesnek küldött jelentésében⁵ (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

Kárpátalján nagy erővel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról *Avramcsuk* alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred és *Hizsnyak* kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámolójelentést⁶ (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.⁷

17. táblázat

NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység (járás)	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. december 13-14. között	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12. közt	Bevonult cseh önkéntesként	16-17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt felszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávozottak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszti	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
	Összesen:	577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

⁵ 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 50. Л. 263.

⁶ 301. sz. (TSU./ 500-502.) ügyirat.

⁷ 306. sz. (TSU./ 513-514.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 243. Л. 115.

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban **Fagyjev** vezérőrnagyot többek között arról is tájékoztatták, hogy a tervezett 577 főből 285 főt azért nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramarosszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók köröző-listájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadtak a felderítőknek. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot⁸ (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, tovább szállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is **Fagyjev** vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízta meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

– azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;

– akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek százszázalékos megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvénytörvénysek elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet **Petrov** hadseregőrnagy, **Korovnyakov** tábornok és **Mehlisz** vezérezredes írta alá, **Usztyinov** gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

Fagyjev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit⁹ a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front katonai tanácsával szorosan együttműködő Zakarpatszka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. határőr ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérelőlevelet (№10/0574., 1944. 12. 22.) *Le-*

⁸ 314. sz. (TSU./524-526.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л.1-5.

⁹ 320. sz. (TSU./530-531.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

vitin ezredes írta alá.¹⁰ A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról.

1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására **185 fős** „*spekontingenst*” irányítottak.¹¹ A volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.¹² 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény.

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva „*ápolónői önkéntesként*” az első csehszlovák hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy „*az általuk listára vett német nemzetiségű nőket*” toloncolják vissza a csehszlovák hadseregből, részesüljenek szigorú büntetésben, és küldjék őket a Szovjetunóba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: **Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna**. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson **Spengal Teréz Ivanovna** és **Nuszer Mária Ivanovna** a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.¹³ A Szovjetunióban végzendő munkára való mozgósítást és internálást elkerülni szándékozó személyként a SZMERS kémelhárítási osztályának egysége emelte ki a 1945. január 15-öt követő napokban a *Humenében* állomásozó csehszlovák hadtestből a német származású **Pilzer Mária Ferodovná**t, aki a Szolyvai körzeti **Bisztra** lakosa. Tudjuk meg **Boszij** ezredes, törzsparancsnok és **Levitin** ezredes, törzsparancsnok-helyettes 1945. január 15-én keltezett jelentéséből.¹⁴

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én **Fagyjev** vezérőrnagy és **Boszij** ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést¹⁵ küldött **Petrov** hadseregtábornoknak és **Mehlisz** ve-

¹⁰ 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 321.

¹¹ Kuzmincsov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 350.

¹² Szmirnov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243.

¹³ Boszij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 349.

¹⁴ Boszij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. Orosz Állami Katonai Archívum, F. 32885, op. 1, ügyiratszám: 248, p. 14-15. Eredeti. Gépirás.

¹⁵ 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

zérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 főből **166 nő jelent meg**, akiket január 7-én a volóci vasút-állomásra irányítottak. Őket az SZSZKSZ keleti régióiba vasúton küldték el.

Сов.секретно
Экз. № 1

32

* УТВЕРЖАЮ *
КОМАНДИР 38 ПОГРАНЧОВОГО КАРТАТО
СКОГО ОТДЕЛА КРАСНОЙ ЗВЁЗДЫ ПОЛК
КА ВОЙСК НКВД. - ПОДПОЛКОВНИК
* 6 * января 1945 года.

П. И. А. Н.

ИЗЪЕДИМ РИТ ПО МАРИГУТАМ С ЦЕЛЮ ПРОВЕДЕНИЯ ОБЛАВ В НАСЕЛЕН-
НЫХ ПУНКТАХ ПО ЗАКРЕПЛЕНИЮ УГРЕЖАНИИХ ОТ ИНТЕРНИРОВАННЫХ
ЛИЦ НЕМЕЦКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ МУЖСКОГО И ЖЕНСКОГО ПОЛКА
В ОБУЧАХ НА УЧАСТКЕ 38 ПОГРАНЧОВОГО КАРТАТОСКОГО ОТ-
ДЕЛА КРАСНОЙ ЗВЁЗДЫ ПОЛКА ВОЙСК НКВД 4 УГРЕЖАНИС-
ГО Ф Р О Н Т А.

На период с 7. I. 45 г. по 15. I. 45 г.

Кол. до-дей.	От какой заставы и кто возглавляет.	Маршрут движения и селы в которых необходимо произ-вести облаву.	Время работы РИТ пач. работ	
1	2	3	4	5
25 ч	I застава возглавля-ет зам. по п/ч к.б. ка прапор. МАМО ЗИМАНОВ.	Тячери, Белева /2298/, Терешва /2000/, Бел.Крива /2402/, Мал.Крива /2400/, Дя-гова /2502/, Терново /3004/, Вуховец /3002/, Нижновоодья /3405/, Ямичи /3410/, Цудихва /3535/.	7.1 13.00	10.1 9.00
--	--	Углы /3844/, Лунова /3692/, Теробля /3292/, Корехол /3033/, Вухатеро /2836/, Бел.Урмезво /2836/, Мал.Урмезво /Дан-дол, Вухина /2404/, Вухково /2836/.	10.1 15.00	15.1 15.00
15 ч	От 2 в-ви нач. в-ви и шт б-на.	Вельян, Сокирина, Солабаш, Край-никово, Давидово, Баранка, Золоторе-во, Момалево, Кричево, Драгово, Колаш-но, Ниж.Сельтьево, Понково, Ива, Коре-лево, Улишна, Горничово, Монастыр, Ва-резово.	7.1 14.00	11.1 10.00
--	--	Крива, Ново.Сельте, Хужи, Тарна, Черна, Горки, Киржихова, Ракозов, Лу-те.	11.1 15.00	14.1 12.00
20 ч	От 6 в-ви нач. штаба б-на и нач. заставы.	Севляк, Сокибобк, Мал.Копоня, Бел. Копоня, Виж, Черд, Арнаш, Ниж.Шорд, Бел.Роковец, Влахов, Циггава, Забор-ка, Бел.Комяты, Огряш, Ардовец.	7.1 15.00	10.1 9.00
--	--	Гудья, Сасданово, Черна Ардов, Ча-па, Батор, Зобгальна, Гиводор, Четро-во, Выхина, Шоввор, Санчиково.	10.1 14.00	14.1 15.00
15 ч	От 2 в-ви пом.нач. в-ви.	Вылок, Вухела, Моталева, Корач-долья, Дикокерастур, Барбовец, Серни Поток, Солонк, Черги, Кидош, Квасо-		

1945. január 6. Dokumentum-részlet. A hírszerző-felderítő egységek által végrehajtandó razziaútvonalterve a kárpátaljai német lakta körzetekben, az internálás és mobilizálás elől bújkáló németek felkutatására. (Forrás: Orosz Állami Hadi Levéltár – fond 32885 – Opsz 1. – Cpr. 246. – Ark. 32.)

Az elbújt nők felkutatása érdekében elfogató egységeket szerveztek, akik átfésülték a német lakta településeket és a környező erdőket is.

2.) NŐI SORSOK A NÉPEMLÉKEZET TÜKRÉBEN

Ugocsa központjában, Nagyszőlősen az NKVD mindössze 10 német származású lakost regisztrált, ebből 6 nőt köteleztek jóvátételi munkára, közülük 2 fő nem jelent meg a volt megyeház-gyűjtőhelyen. Köztük volt **Bisinger Irén** (1927), akinek élettörténetét **Karmacsai Zoltán** jegyezte le, ebből közlünk részleteket. „(...) *A szovjet csapatok bevonulásakor 17 éves voltam. (...) Decemberben aztán parancs jött, hogy minden fiatalabb német vagy feltételezett német nemzetiségű lakos köteles jelentkezni munkaszolgálatra. A fiatalabb lányoknak is jelentkezniük kellett. Mi is kaptunk a nővéremmel egy felszólítást. Nem értettük a dolgot, hiszen nem voltunk németek. Édesapám magyarországi születésű volt, nem is beszéltük a német nyelvet. Csupán a nevünk volt német hangzású. A félelem hatására azonban engedelmeskedtünk a felszólításnak. A jelenlegi magyar iskola épületében gyűjtötték össze az embereket 1944. december 27-én. Innen szovjet szuronyos katonák kíséretében útnak indítottak bennünket Husztra, onnan pedig Volócra, ahol marhavagonokba tereltek bennünket, és elindítottak a Donyec-medence felé. Donbászra kerültünk, Horlivkába. Itt egymás mellett két láger volt. Az egyikben a női rabok voltak, a másikban pedig magyar hadifoglyok, nagyon rossz körülmények között. Közvetlenül az elhurcolásunk előtt otthon gyógyszerésznek tanultam, és ez segítségemre volt a lágerben. Utasítást kaptam, hogy jelentsem, ha valaki megbetegszik a rabok közül. Ekkor már nagyon sok volt a tifuszos, legyengült ember. A tábori őrszemélyzet tagjai éreztették velünk a kiszolgáltatottságunkat. Volt egy szovjet tiszt, aki azzal rémítgetett bennünket, hogy a háború után ollóval és borotvapengével fognak bennünket felvagdოსni. Ez nagyon megijesztett mindenkit, mert ilyen körülmények között az ember hitelt ad az ilyesminek. Panaszkodni nem mertünk senkinek, mert féltünk. A véletlen sietett a segítségünkre. A lágerparancsnok egy öreg őrnagy volt, aki bizonyos megértést tanúsított a foglyok iránt. Amikor megtudta, hogy mivel terrorizál bennünket a tiszt, odajött hozzánk és oroszul szemrehányást tett nekünk, amiért ezt hamarabb nem mondtuk neki. Intézkedett, hogy a kegyetlen tisztet irányítsák át máshová. Ezután valamivel könnyebb lett a helyzetünk. Hamarosan egy kokszkémiai gyárba kerültem dolgozni, ahol a kokszból kinyert salakot hánytuk lefelé a vagonokról. A hazakerülésemig itt dolgoztam. Nagyon keményen dolgoztunk, pedig szinte éhezettünk minket. Naponta húsz deka kenyéret kaptunk, és kétszer osztottak »paszulylevest«, ami általában meleg vízből és két szem paszulyból állt, halzsírral ízesítve.*

Undorító volt. Egy idő után a munka és a hiányos táplálkozás következtében lesoványodott mindenki, még több lett a beteg. Egy nap, amikor nem dolgoztunk, egy huszti lánnyal kiszöktünk élelmet szerezni. A környéken, ahol a láger állt, múlt századi viszonyok uralkodtak. Nem használtak sehol gépeket, a földet kézi erővel művelték. Találkoztunk egy öreg nénikével, akihez elszegődtünk ásni. Fizetségül megvendégtelt bennünket, sőt még a nővéremnek is hoztam ennivalót. Amikor visszamentünk a lágerbe, azt láttuk, hogy minden rab az udvaron áll. Kiderült, hogy miattunk állnak így büntetésből, itt ugyanis mindenki egymásért felelt. Sokszor megdöbbenett bennünket az örök lelketlensége, ateizmusa. Emlékszem, egy reggel éppen munkába indultunk a gyárba, amikor tőlünk nem messze szovjet katonák halottakat dobáltak le egy hirtelen vájt tömegsírba, majd rászórtak egy kis földet és otthagyták őket. Sok halottnak kilátszott a keze, lába. Borzalmas volt mindez. Megvártuk, hogy a katonák elmenjenek, és odarohantunk, hogy ássunk egy nagyobb gödröt, nehogy a kóbor kutyák kikaparják és szétépjék a holttesteket. Amikor a szemközti lágerben¹⁶ raboskodó magyar foglyok ezt meglátták, kiabáltak, hogy hagyjuk a gödröt és menjünk dolgozni, mert ha az örök meglátják, mit csinálunk, Szibériába deportálnak minket. Megfogadtuk a tanácsukat, mert nagyon féltünk. Két év múlva sikerült csak hazakerülnünk a nővéremmel, végre találkozhattunk a két bátyámmal, akik szintén hazatértek a hadifogságból. Itthon szomorú hír fogadott. Az édesapám 1945-ben, az elhurcolásunk után pár hónappal bánatában meghalt. A nővérem a lágerben megbetegedett, nem sokkal a hazaérkezésünk után ebbe bele is halt. Mindez óriási családi tragédia volt, ráadásul olyan hírek kezdtek el terjengeni, hogy megint elvihetnek valahová kényszermunkára, így állandóan kísértett a félelem. Később itthon ápolónőként helyezkedtem el, 48 évig kórházban dolgoztam. Ez alatt az idő alatt nagyon kevesen tudták, hogy lágerben voltam. Félttem, hogy ha megtudják, elbocsátanak. Szerencsésen megértem a 78 évet, noha a lágerévek nem múltak el nyomtalanul. Az átélt szörnyűségek miatt 17 éves koromtól fáj a szívem és bronchitiszem van. Hogy túléltem a fogságot, annak köszönhetem, hogy fiatal voltam, és hittem Istenben. Néha ma is előtörnek belőlem a fájó emlékek, és próbálok ilyenkor másra gondolni, de az akkori borzalmakat elfelejteni nem lehet soha.”¹⁷

Huszt. Az adatközlőktől tudjuk, hogy a Huszti körzethez sorolt 6 német lakta településről az első csoportban 18 sváb származású, 18-22 év közötti

¹⁶ Valószínűleg a GUPVI Novo Horlovkában felállított 242. sz hadifogolytáborról tesznek említést.

¹⁷ Lejegyezte: FISCHER Zsolt: „Állandóan kísértett a félelem.” Kárpátalja, 2005. nov. 11. 252. sz.

lányt és asszonyt mozgósítottak jótételi munkára. A kijelölt gyűjtőhelyen mindnyájan megjelentek: *Dán Ilona (1925), Dán Mária (1924), Gerhardt Ilona (1922), Gerhardt Ilona (1925), Gerhardt Irén (1925), Gerhardt Margit (1925), Hangler Ilona (1924), Kilimán Anna (1928), Kizman Ferencné (1925), Kovács Magdolna (1921), Morgental Katalin (1922), Müller Erzsébet (1926), Müller Jolán (1925), Müller Karolina (1925), Müller Magdolna (1924), Müller Mária (1924), Seibert Magdolna (1922), Weinrauch Katalin (1925).*¹⁸

Weis Katalin (Huszt) túlélő sajtó-nyilatkozatából idézünk: „Azon az éjszakán velem együtt 16 fiatal hurcoltak el Husztról. Bennünket, 14 leányt egy helyre szállítottak, és két évig keményen dolgoztattak: tisztítottunk vágyonyokat, lapátoltunk havat, szenet stb. Az ennivalónk soha nem volt elég, de egyébként nem bántottak.”¹⁹

Weinrauch (Dán) Ilona (1926) – *Novij Gorlovka* bányalágerében dolgoztatták. „Leginkább a tifusztól szenvedtünk. A környék béliek azzal fenyegettek, hogy egyszer ránk gyűjtják az egész táborot. Volt, hogy a foglyok bele is haltak a betegségbe, mivel semmilyen orvosi ellátásban nem részesítették őket... A hazaúton, egy darnyicai²⁰ elosztóállomáson hallottuk először, hogy ártatlanul sanyargattak bennünket. Közülünk ketten maradtak oda, többen pedig már itthon haltak meg nagyon hamar.”²¹

Bakura Sándor a beregszászi főiskola történelemszakos hallgatója Huszton végzett kutatásai eredményeként sikerült négy német származású magyart találni. Közülük kettővel, *Morgental Máriával* és *Weinrauch Dán Ilonával* (1926) 2009. május 20-án interjút készített, amely megjelent egy gyűjteményes kiadványban.²² Interjúalanyai a *Novij Gorlovka* közelében lévő munkatáborban dolgoztak, 1950-ben kerültek haza. Feljegyzéseik szerint „Husztról 1945. december 24-én vitték el a 18 éves németeket, vagy német nevű fiatal lányokat és fiúkat. Volt olyan, aki nem német származású volt, mégis elvitték, mert német iskolába járt. Az elhurcoltak száma 16 és 18 közé tehető, és kettő kivételével mind lány volt.” *Bakura Sándor* interjúalanyai

¹⁸ DUPKA GYÖRY: *Halottaink...* 294. old.

¹⁹ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsa: *Husztai svábok: mindenükből kifosztották őket.* Kárpátalja, 2001. aug.3.29.szám.

²⁰ *Darnyica* Kijev külvárosa és a Dnyeper van közte, vasúti csomópontnak, rendező pályaudvarnak számított, amely mellett női és férfi elosztó, továbbküldő tábor működött.

²¹ Lejegyezte: POPOVICS Zsuzsa: *Husztai svábok: mindenükből kifosztották őket.* Kárpátalja, 2001. aug.3.29.szám.

²² BAKURA SÁNDOR: *A polgári lakosság internálása Huszton.* In: „*Othton a könny is édes*”, 54-67. old.

név szerint emlékeztek néhány sorstársukra: **Morgentál Mária, Weinrauch Ilona, Kizman Liza, Schin Ilona, Dán György, Müller Károly, Müller Magdolna, Müller Karolina és Pufler Margit.** Az utóbbi viski lakos volt, de a huszti csoporttal vitték el.

Bakura Sándor Weinrauch (született: **Dán**) **Ilonával** (1926) az interjút 2009. május 20-án készítette. A válaszokból közlünk részleteket. *Volt édesapám és édesanyám. (...) Volt négy fiútestvérem. (...) Apuka a vasútnál dolgozott, anyuka, meg domá hozjászka... Háziasszony. Háziasszony. Én nem dolgoztam sehol. (...) Német utcának hívták. (...) Jött egy katonatiszt, itt egy huszti férfi. Éppen szentestére volt. Nagyon nehéz volt, nagyon nehéz. (...). Ott voltam, ott dolgoztam három és fél évet, a konyhán. Akkor, mikor kikerültem a konyháról, (...) – vasgyárba dolgoztam (...) Mi husztiak együtt voltunk. (...) A munkába mentünk egy fiatalpú cipőbe. Ami volt otthonról zokni, azt felhúztuk, csak egy fiatalpú cipő volt. A nagy hó a kerítésig volt. Fáztunk eleget. (...) Tizenegy órákor volt az a leves, a borscs, csak úszkált a vízbe a káposzta... Kenyér 70 deka volt. (...) Reggel nekem kellett szétosztani az embereknek, amit megfőztem.*

(...) A kárpátaljaiakból volt egy lány, meghalt tifuszba. Csak egy lányt tudok, a romániai németekből, abból se volt sok halott. A miénkből egy, talán Ágnes, (...) a bátyja ott volt a lánynak, és az csináltatott temetést pappal. (...) Hát a foglyokat, azokat tették tízet is egy sírba, a német foglyokat. Mert mink úgy voltunk, mint magyar. Magyaroknak vittek ki, nem is tudok németül. (...) Volt egy munkácsi, az nem értett semmihez. Hát nehéz volt egy olyannak. Amikor kint dolgoztam, én magamhoz vettem. Mi megvoltunk itthon mindenre szoktatva, dolgozni. Mondom, gyere hozzám, és én fogok neked segíteni. Mindig magamhoz vettem és segítettem. Szegény meg is halt ott. Nem volt szokva a munkára. (...) Már a harmadik évbe (...) összeírták, hogy hány huszti van, hány munkácsi, hogy hány személy. Rendeltek vonatjegyet. És elkísért egy tiszt Lembergbe. (...) Lembergbe felültetek. (...) Hamar voltunk itthon Lembergől. (...) Később férjhez mentem, volt a család. (...) A magyaroktól kaptunk pénzt, már nem tudom, hogy mennyit, de kaptunk. De Ukrajnától semmit, csak Magyarországról.”

Királymező. A főleg német lakta település a Técsői körzethez tartozott, a térség 6 német lakta településéről 14 hölgyet regisztráltak malenkij robotra, ebből 2-en nem jelentek meg.

Gyertyánliget/Kobilecka Poljana. A rahói körzethez 5 német lakta település-csoportjához tartozott, amelyekből összesen 18 lányt és asszonyt

hurcoltak el az első csoportban. **Mácsék Irén**²³ adatgyűjtőnkől tudjuk, hogy jóvátételi munka ürügyén Donbászra vittek német/sváb nőket is, köztük a – rendeletet a helyhatóság túlbúzó hivatalnokai megszegve – lelketlenül háromgyermekes anyákat is belistáztak: **Schneider Jánosné, szül. Korent Erzsébet** (1919), **Seff Ferencné, szül. Wermester Irén** (1909), **Zadránszky Arnoldné, szül. Korent Mária** (1916).

Kőrösmező/Jaszinya. Birosz József²⁴ feljegyzéséből tudjuk, hogy „*Kőrösmezőről a magyar és német szárazasú nőket 1944. december 22-én vitték el kényszermunkára Novohorlovkára, amely Donbász környékén van. Köztük volt Frindt-Dereszcsul Borbála, aki 1907-ben született, kétgyermekes özvegyasszony 22 hónap múlva betegen tért haza, nem sokkal később meghalt. Szintén betegen tért vissza Leibner Rozália (1913), Frindt Emma (1913), Reparuk Antalné, szül. Frindt Gizella (1921), Boklay Lajosné, szül. Reparuk Mária (1925). Mint elmondták, a lágerben egy jóindulatú, Berca (Breza) nevű szovjet tiszt volt a parancsnokuk, akinek életüket köszönhetik. 22 hónapig dolgoztatták őket, végül a nőket is hazaengedték, akik szintén 22 hónapig voltak lágerben.*” Tőlük tudjuk, hogy 1945 szeptemberében a *novij gorlovkai* táborban is kitört a flekktífusz, ekkor sokan meghaltak. Az élelmezés nagyon rossz és alacsony kalóriatartalmú volt, ennek ellenére vékony ruházatban nehéz munkát végeztek velük.

Rahó/Rahiv. Bilics Éva²⁵ közlése szerint a németeket és a magyarokat 1944. december 25-én gyűjtötték össze a volt telefonközpont épületében, a németek többsége nem is beszélt németül: „... köztük **Wisauer Klotild, Stadler Valéra, Baron Jolán, Francz Mária, Neuman Erzsébet, Zaharovics Erzsébet, Schmolnauer Jolán**, az utóbbit útközben elengedték, mert rosszul lett, helyette egy **Kulinyák Babi** nevezetű kislányt az utcán megfogtak és az autóra tették, csak azért, hogy meglegyen a létszám. Szegény, könnyű ruhában volt, félcipőben, hajadonfőtt, mert akkor elég meleg volt az idő. Később társai adtak neki kendőt, hogy beköthesse a fejét. Lábára valami rongyot tekertek. Szegény édesanyja, amikor meghallotta, hogy mi történt, pongyolában, papucsban, jajveszékelve futott az autó után, de a katonák embertelenek voltak, nem engedték el a gyereket. Elvitték, sorsa ismeretlen. 1945. január 2-án teherautón vitték őket Volóciig. Ott voltak 4–5 napig. Onnan tehervonattal, Vereckén keresztül Újhorlovka–Don-

²³ DUPKA GYÖRY: *Halottaink...*321.old.

²⁴ DUPKA GYÖRY: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből, 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 106. old.

²⁵ DUPKA GYÖRY: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből, 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 105. old.

bászra szállították őket. Két hétig ment a vonat 216 kárpátaljai fiatallal. Két édesapa önként ment velük, hogy leánygyermekük ne menjenek egyedül. Az egyik Királymezőről volt. A vagonokban dobkályha volt. A fiatalok ételmezt, pokrócot, ágyneműt vittek magukkal, amit sem az úton, sem Donbászban nem vettek el tőlük. Két hétig saját koszon voltak. Nem kaptak mást enni. Egy hét múlva Dnyepropetrovszkban fürdőbe vitték őket, mert már elterjedtek. Ott kaptak meleg ételt is. Donbászban először barakkokban szállásolták el a fiatalokat, ott aztán arra ébredtek, hogy hol az egyiknek, hol a másiknak lopták el a ruháját. Ezért elvitték őket egy zárt területre, egy régi lóistállóba, ahol rengeteg poloska volt. A vasárnapok poloskairtóással teltek. Itt először romeltakarítással foglalkoztak, később a bányákba küldték őket. Többségük a kokszolóba került. 1945 szeptemberében kitört a tifuszjárvány a lágerben, ekkor sokan meghaltak. A rahóiak 1946. szeptember 19-én mind hazajöttek. Szeptember 30-án érkeztek meg vonattal.” 1944. december 25-én német/sváb nőket vittek el: **Smocer Mária** (1922), **Tusser Klotild** (1924), **Bromdisz Jolán** (1920), **Horgos Erzsébet** (1926), **Stadler Valéria** (1921), akik 1946 októberében tértek haza.

3.) IDŐ ELŐTTI SZABADON BOCSÁTÁST SÜRGETŐ BEADVÁNYOK

A Kárpátaljai Területi Levéltárban több ügyiratot őriznek, amelyeket a kelet-ukrajnai bányalágerek, munkatáborok parancsnokainak és feljebbvalóiknak címeztek és ezekben a beadványokban az odahurcolt lányok, asszonyok idő előtti szabadon bocsátását sürgetik. A kérelmezők között szülők, hozzátartozók, sőt helyhatósági vezetők is előfordulnak. Az utóbbiak körébe tartozott **Turjanica I. I.**, Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa elnöke, aki 1945. október 19-én keltezett folyamodványában a Nova Gorlovka melletti 1009. sz. ORB női munkatábor parancsnokságát arra kéri, hogy idő előtt bocsátsák szabadon a munkácsváraaljai **Wisinger Borbálát** (Munkácsváraalja, 1922. 12. 03.). A Néptanács elnöke azzal indokolja kérelmét, hogy a nevezett apja, **Wisinger Josef**, 1922 óta tagja a kommunista pártnak, és lányával együtt a vidék felszabadításán munkálkodott. „*Fentiekre tekintettel kérem, hogy nevezett lányát a munkatáborból szabadon bocsátani és a szülőföldjére, Kárpátontúli Ukrajnába való hazatérésére jogosító engedély kiállítása céljából a Területi Végrehajtó Bizottság elnökéhez irányítani szíveskedjenek.*”²⁶

²⁶ Szám: 213. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-14, op. 1, ügyiratszám: 215, p. 2. Eredeti. Gépirás.

Születtek olyan hatósági folyamodványok, amelyek az internáltak „*múltbéli tevékenységének kivizsgálását*” indítványozták. Többek között a megyei levéltár egyik 1946. április 16-án keletkezett okmányában²⁷ a „mozgósított”, illetve „internált” német nemzetiségű személyekről van szó.

Az iratban azokról a német nemzetiségű kárpátaljaiakról van szó, akiket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1947. december 16-án kelt, 7161 sz. számú rendelete alapján mozgósítottak és internáltak.

A huszti lakosok, főleg az elhurcolt lányok szülei 1946. július 20-án csoportosan aláírt folyamodványt intéztek *Turjanica I. I.*, a Kárpátontúli Területi Népi Tanács elnökéhez, amelyben segítséget kértek az 1944 decemberében a Szovjetunió Védelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján a Szovjetunió háterszágában való munkavégzésre „mozgósított” és „internált” 11 „ártatlan gyermek” (köztük egy fiú) szabadon bocsátatásához, „*akik jelenleg a Novaja Gorlovka-i (Sztálini terület, Don-medence, Ukrajn SZSZK) 3. számú Kokszgyárban alkalmazott munkaszázadban dolgoznak*”: **Gerhart Margit** (Margaréta Ivanovna), született 1926. április 14-én, Huszton, **Gerhart Ilona** (Jelena Jurjevna), született 1925. február 16-án, Huszton, **Dán Mária** (Jozsifovna), született 1924. augusztus 11-én, Huszton, **Morgenthal Katalin** (Katyerina Andrejevna), született 1921. december 29-én, Huszton, **Hondler Ilona** (Jelena Jozsifovna), született 1927 július 6-án, Huszton, **Müller Margit** (Margaréta Ivanovna), született 1921. augusztus 1-jén, **Dán Ilona** (Jelena Nyikolajevna), született 1925. szeptember 19-én, Huszton, **Müller Magdolna** (Magdaléna Jozsifovna), született 1925. olvashatatlan aláírás 26-án, **Weinrauch Katalin** (Katyerina Fjodorovna), született 1925. december 27-én, **Müller Károly** (Karlo Nyikolajevics), született 1927. június 24-én, Huszton, **Gerhart Irén** (Irina Fjodorovna), született 1926. október 12-én Huszton. Kérésüket az alábbiakkal indokolták: „*Gyermekeinket 1944 decemberében őrizetbe vette a milícia. Mindnyájan fiatalok, soha semmilyen pártnak vagy szervezetnek nem voltak tagjai. Hozzánk, szüleikhez és elődeinkhez hasonlóan ők is Kárpátontúli Ukrajnában, Huszton születtek. Fenti állításaink alátámasztására mellékeljük a Huszti Végrehajtó Bizottság igazolását.*”²⁸

Ezek a polgári és hatósági folyamodványok arra utalnak, hogy a hadifogolytáborok parancsnokságai a BM NKVD megfelelő rendeletei alapján szabadon engedtek hadifoglyokat, mindenekelőtt menthetetlen betegeket,

²⁷ Szám: 213. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 39, p. 43. Eredeti. Gépirás.

²⁸ Szám: 236: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, 2. kötet, p. 13. Eredeti. Gépirás.

vagy maguk kezdeményeztek hasonló folyamodványokat, amelyekben engedélyezték a foglyok hazatérését.

Hasonló folyamodványokkal lepték el **Turjanica Ivant**, a Kárpátontúli Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának elnökét más kárpátaljai lakosok²⁹ is

– **Pufler József** (Joszif) viski (Técsői járás) lakos leánya, **Pufler Júlia (1916)**.

– **Pécs József** (Joszif Joszifovics) németkucsovai (Munkácsi járás) lakos leánya, **Pécs Mária** (Joszifovna),

– **Bisinger Ella** (Fjodorovna) szöllősi lakos leányai, **Bisinger Magdolna** (Magdaléna Petrovna) és **Bisinger Irén** (Petrovna),

– **Knauer Viktor** (Karlovics) dombói (Técsői járás) lakos fia, **Knauer Viktor** (Viktorovics) és fogadott lánya, **Holzberger Gizella**,

– **Bogorovna Magdolna** (Magdaléna Ivanovna) királymezei (Técsői járás) lakos leánya, **Frind Mária** (Antonovna) szabadon bocsátásáért az elnök közbenjárását kérték.

Az ügyiratok között kétgyermekes anyát is találtunk, aki nem esett a rendelet alá, mégis elhurcolták. Például **Bogorovna Magdolna** kérését azzal indokolta, hogy lánya két kétéves gyermeket hagyott rá. Fizikailag beteg, és ebben az állapotában ezeket az ártatlan gyermekeket gondozni nagyon nehéz. Mint írja: „*a lányom soha nem foglalkozott politikával, és olyan büntetést, hogy anyaként lassan két éve el legyen szakítva ártatlan gyermekeitől, nem érdemel.*

*A nehezen átvészelt háború után a lányom kisgyermekei kérik, hogy engedjék hozzájuk haza a szülőanyjukat. A jövőben fognak élni, becsületes emberek lesznek belőlük, szovjet állampolgárok... A lányom most az Ukrán SZSZK, Sztálingrádi területi Don-medencében, Gorlovkában, a kokszyártó üzemben (munkásaszózlaljban) dolgozik **Frind Maria Antonyivna**.*

Kérelmemet fenntartom, és remélem, hogy a lányom gyermekei kivárhatták végre az anyjukat, és remélem, hogy kérelmemet kedvezően bírálja el. Királymező, 1946. 08. 27. Aláírás. A kérelem hitelét igazolom. A Királymezei Községi Tanács elnöke (olvashatatlan aláírás). A Királymezei Községi Tanács titkára (olvashatatlan aláírás).”³⁰

Egy 68 éves apa, **Knauer Viktor** (Karlovics) dombói (Técsői járás) lakos fia, **Knauer Viktor** (Viktorovics) és fogadott lánya, **Holzberger Gizella** (Antonovna) szabadon bocsátását szorgalmazta. „*Jelenleg mindketten Ukrán SZSZK, Sztálingrádi területi Don-medencében, Gorlovkában, a kokszyártó üzemben,*

²⁹ Lásd: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, 2. kötet.

³⁰ Szám: 243. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 1, ügyiratszám: 40-41, p. 2. Eredeti. Kézírás. 330

munkásaszózlójában dolgozik **Knauer Viktor Viktorovics**, a vér szerinti fiam, amikor elvitték munkára, még 17 éves sem volt, éppen elvégezte a huszti gimnázium 6. osztályát. **Holzberger Gizella** teljesen árva, nincs se anyja, se apja, amikor elvitték a táborba, éppen hogy elmúlt 18 éves.

Sem a fiam, sem az árva Gizella, kinek neveléséről én gondoskodtam, soha életükben nem foglalkoztak politikával, sehol semmiben nem vettek részt, én pedig becsületes munkára neveltem őket.

Én magyarnak tartom magam, annak neveltek, a németek legnagyobb dicsősége idején is tiltakoztam az ellen, hogy engem németnek tartsanak, és ezt hivatali körökben is köztudottá tettem. Ezt a mellékelt igazolással támasztom alá.

Én nem szöktem a hősi felszabadító Vörös Hadsereg elől, örömmel üdvözöltem, ahogy azt a mellékelt tanúsítvány is alátámasztja, még fizettem is a magyar katonáknak, hogy ne rongálják meg Dombón a beton hidat, amely hatalmas szerepet játszott a győzedelmes hadsereg szabad előrenyomulásában.

Én 68 éves vagyok, nincs több gyerekem, szeretném még látni a fiamat és tovább taníttatni őt, tovább gondoskodni nevelt lányomról, ezért kérem udvariasan, hogy engedjék haza a fiamat, **Knauer Viktor** és az árva **Holzberger Gizellát**.

Maradok tisztelettel: Dombó, 1946. 09. 02. **Knaus Viktor Karlovics**, Kárpátalja terület, Dombó, 77. szám.”³¹

A fentebb említett szülők közül a nagyszülősi **Bisinger Ella** (Fjodorovna) 1946. július 31-én igen megható levelet intézett a Sztálini területi Gorlovkai Kokszygártó Üzem „munkaszázada” parancsnokához, leányainak, **Bisinger Magdolna** (Petrovna) és **Bisinger Irén** (Petrovna) szabadon bocsátása ügyében, akiket másfél éve internáltak. „Kérésemet azzal indokolom, hogy gyermekeimet a helyi hatóságok tévedésből internálták és adták ki a szovjet kormánynak, mivel apjuk soha nem volt tagja semmilyen pártnak és soha semmilyen hadseregben nem szolgált, mert az egyik szemére vak volt. A lakatosműhelyben, ahol dolgozott, az egyik leghasznosabb munkásnak tekintették, Szöllösön senki nem viszonyult hozzá ellenségesen. Gyermekeit ukrán iskolába járatta, bár magyarba is járhattak volna, mivel magyar nemzetiségűek. Mindig támogatott minden szláv kezdeményezést. E törekvését határozottan bizonyítja, hogy egyik fia orosz iskolákat végzett, és középiskolai tanárként dolgozik, a másik, miközben a magyar hadseregben szolgált, teljes egységével együtt átállt a Vörös Hadsereg oldalára, és vele együtt harcolt a fasiszta állatok ellen a teljes megsemmisítésükig és a dicső győzelem kivívásáig.

³¹ Szám: 244. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, p. 44. Eredeti. Gépirás.

Apjuk már nem [...] és én itt maradtam nyolc gyermekkel egyedül, kilátástalan magányban, ezért esedezve kérem, legyenek tekintettel a fent említett lányok anyjának kilátástalan helyzetére, és engedjék őket szabadon, hogy ha apjuk nem is élhette meg, legalább az én utolsó napjaimat boldoggá tehessék.

Remélem, hogy ezt az önökhöz immár harmadik alkalommal intézet kérésemet kedvező elbírálásban részesítik.

Maradok őszinte tisztelettel: Bisinger Ella Fjodorovna”³²

Ukrajna legfelsőbb vezetőit is megostromolták beadványaikkal a település-vezetők, az elszánt szülők, akik vették a bátorságot és nyíltan szót emeltek internált hozzátartozóik érdekében, akiket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1944. december 16-án kelt, 7161. számú határozata alapján az NKVD-frontcsapatok malenkij robotra mozgósítottak. Például 1947. december 11-én **Kozauer Jozef** felsőkerepeci (Munkácsi járás) lakos **Nyikita Szergejevics Hruscsovhoz**, az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa elnökéhez címzett levelében a falu lakosainak munkatáborokból való szabadon bocsátása ügyében, név szerint felsorolja azokat a személyeket, akiket 1944 végén Felsőkerepecről vittek el ideiglenes munkára az ország belsejébe: **Pfister Anna Ivanovna, Vogel Johann – Ivan Joszifovics, Hungreder Veronika, Orlovskzi Mária, Maurer Vera, Gorondi Margit, Maurer Josef – Joszif Jurjevics**. Indoklása szerint a „fenti személyek munkatáborból való szabadon bocsátását és hazatérésük engedélyezését célzó valamennyi intézkedésünk ez ideig sikertelen maradt. Ez üggyel kapcsolatos folyamatos kéréseinkre és sürgetéseinkre még választ vagy magyarázatot sem kaptunk.

Figyelembe véve, hogy talpig becsületes, szorgos emberekről van szó, olyan szovjet állampolgárokról, akik nem követtek el semmilyen bűncselekményt, és sem bírói hatalom, sem igazgatási hatóság nem rendelkezett az ő Kárpátontúli területen kívül eső munkatáborba irányításukról, ezért szépen kérjük beavatkozását ez ügybe.

Meggyőződésünk, hogy Ön, tisztelt Nyikita Szergejevics, a szovjet igazságosság szellemében dönti el ezt az ügyet, és hogy valamennyi felsorolt személy még az 1947. december 21-ére kiírt választások előtt hazatérhet.

Valamennyi 1-7. szám alatt felsorolt személy jelenleg a Don-medencében, a Sztálini területi, Novaja Gorlovkában a 3. számú Kokszygártó Üzemben alkalmazott 1009. munkászászlóaljban dolgozik.

³² Szám: 237. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 40, p. 32-33. Eredeti. Kézírás.

Válaszlevelét az alábbi címre várom: Kozauer Josef, Munkácsi körzet, Felsőkerepec, 43. szám.”³³

Mivel 1948. február 16-án a *Kozauer-levélre* nem érkezett válasz – a felsőkerepeciek újabb kérelemmel fordultak, ezúttal **Korotcsenko Demjan Szergejevicshez**, az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa elnökéhez a következő szavakkal: „*legyen szíves bevetni tekintélyét és közbenjárni ezeknek az embereknek a munkatáborból való szabadon bocsátása és hazaengedése érdekében, amiért előre is végtelen hálánkat fejezzük ki.*”³⁴ **Kozauer Josef** Felsőkerepeci lakos a fent említett kérelem másolatát is mellékeli.

Az elhurcoltak hozzátartozóik részéről megfogalmazott levél-kérelem százai következtében nagy nyomás nehezedhetett **Ivan Turjanicára**, a Kárpátöntúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökére, aki 1947.szeptember 18-án **Ny. Sz. Hruscsovhoz** írt levelében szorgalmazza mások mellett a 16 éves kortól elhurcolt serdülőkorú lányok, továbbá idősebb munkaképes emberek, köztük egész családok hazatérését a légerekből, mert Kárpátalján is hiányzik a munkáskéz.³⁵

A megvizsgált és idézett folyamodványokban a mindenható szovjet hatóságok felé az emberek a legkülönbözőbb módon próbálták indokolni kérelmüket, eljutva a német hovatartozásuk megtagadásáig, ami, természetesen, a helyben kialakult politikai helyzet diktálta kényszer következménye, és az a remény vezette őket, hogy ily módon ki tudják eszközölni gyermekeik szabadon bocsátását. A hatalommal szemben tanúsított kettős mérce megszokott jelenséggé vált, és megszokott elemét képezte a szovjet valóságnak.

4.) AKIKET HAZATÉRÉS HELYETT GORLOVKÁBÓL NÉMETORSZÁGBA SZÁLLÍTOTTAK

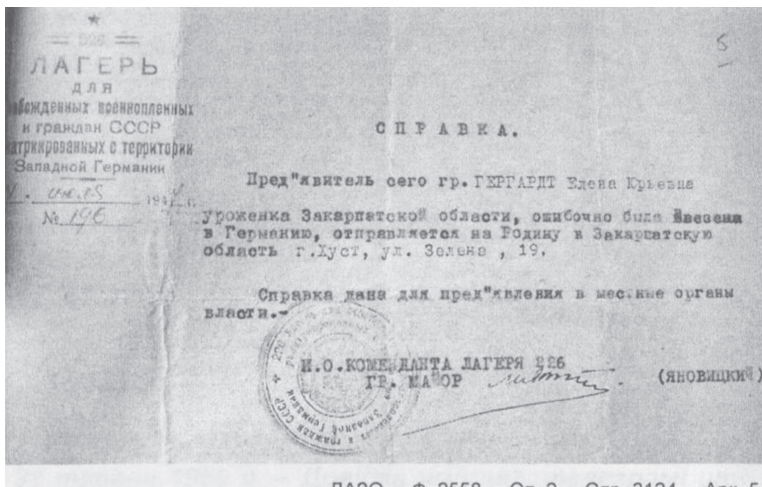
1947 elején Moszkva utasítására megkezdték a német származás miatt internált, mozgósított személyek hazabocsátását a kelet-ukrajnai légerekből, akiket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1944. december 16-án kelt, 7161. számú határozata alapján a Szovjetunió hátországába vittek.

³³ Szám: 284. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 13, p. 11. Eredeti. Gépirás.

³⁴ Szám:290. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 23, ügyiratszám: 13, p. 11-12. Másolat. Gépirás.

³⁵ Szám: 282. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 24, ügyiratszám: 7, p. 110. Eredeti. Gépirás.

A hazaindulók listájának összeállítása körül is fejtelenség uralkodott, a Németországba irányított német nemzetiségű csoportok közé tévedésből kárpátaljai sváb lányokat is besoroltak, és ellenőrizetlenül vitték őket Németföldre, akik többek között Brandenburgban munkához, keresethez jutottak. Azonban a szülőföldjük iránt táplált honvágy hazavezényelte a lányokat. Őket a lakhelyükhöz közeli biztonsági szolgálat tisztjei sorra kihallgatták.

1947. július 4. Igazolás **Gerhard Ilona** számára, miszerint tévesen vitték el Németországba, és visszatérhet Kárpátaljára, lakhelyére. (Forrás: Kárpátaljai Állami Területi Levéltár – Fond 2558 – Opisz 2. – Szpr. 3124 – p. 5.)

A levéltárban fennmaradt egyik jegyzőkönyvből arról értesülhetünk, hogy a Németországból huszti lakhelyére visszatelepült **Gerhard Ilona** (Jurijevna) (Huszt, 1925) hajadont 1947. augusztus 1-jén egy bizonyos **Szitkin** hadnagy, a BM Huszti Körzeti Igazgatósága vizsgálati osztályának vezető operatív megbízottja hallgatta ki. A jegyzőkönyvben leírt válaszokból közlünk részleteket: „...Kárpátontúli területi magyar-német megszállása alatt Huszton laktam, a Zöld u. 19. szám alatt, és saját gazdaságunkban dolgoztam 1944. december 30-ig. 1944. december 30-án a Vörös Hadsereg más helybélieket együtt engem is elvitt dolgozni a Szovjetunióba, a Sztálini területi Gorlovkába. Ott a 3. Kokszyártó Üzemben dolgoztam takarítónőként. 1947. február 22-ig. 1947 márciusában hazaengedtek. Mint Kárpátontúli területi lakost engem, más

nemzetiségűekkel együtt, fegyveres kísérettel Németországba, Brandenburgba vittek, ahol egy árvaházban dolgoztam óvónőként. Miután megkaptam az iratokat, hazaküldtek Husztra, Kárpátontúli területre, ahova 1947. július 28-án érkeztem meg. (...) Rokonaim közül az ellenség büntetőosztagainál senki nem szolgált. (...) A magyar megszállás alatt én semmilyen pártnak nem voltam tagja. (...) Németországi tartózkodásom alatt sem előállítva, sem kihallgatva sem letartóztatva nem voltam. (...) A vallomásomat nem tudom kiegészíteni semmivel, a jegyzőkönyv az általa elmondottakat helyesen tartalmazza, azt számomra felolvasták: Gerhardt Ilona.”³⁶

Egy nappal később, az ugyancsak Németországból visszatelepült Weinrauch Katalin (Fjodorovna) (1925) huszti lakossal ugyanaz a kihallgató tiszt beszélgetett el. A hajadonnal készült jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy földijével együtt tévedésből vitték Németországba, más, német nemzetiségűek csoportjával, így onnan tért haza Kárpátaljára. „1944 decemberében a Vörös Hadsereg, más helybélieket együtt engem is elvitt dolgozni a Szovjetunióba, a Sztálini területi Gorlovkába. Ott a 3. Kokszyártó Üzemben dolgoztam segéd munkásként. Márciusában hazaengedtek, mivel Kárpátontúli területi lakos vagyok, és más nemzetiségűekkel együtt, fegyveres kísérettel Németországba, Brandenburgba vittek, ahol egy árvaházban dolgoztam óvónőként. Miután megkaptam az iratokat, hazaküldtek régi lakhelyemre, Husztra, Kárpátontúli területre, ahova 1947. július 28-án érkeztem meg. (...) Rokonaim közül az ellenség büntetőosztagainál senki nem szolgált. (...) A magyar megszállás alatt én semmilyen pártnak nem voltam tagja. (...) Németországi tartózkodásom alatt sem előállítva, sem kihallgatva, sem letartóztatva nem voltam. (...) A vallomásomat nem tudom kiegészíteni semmivel, a jegyzőkönyv az általa elmondottakat helyesen tartalmazza, azt számomra felolvasták: Weinrauch Kátya”³⁷

³⁶ Szám: 278. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3924, p. 3-3a. Eredeti. Kézírás.

³⁷ Szám: 279. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3086, p. 3-4. Eredeti. Kézírás.